

3. Иван Вишенский. Твори. – К.: Держ. видав. худ. літ., 1959. – 269 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
5. Мелетій Смотрицький. Граматика. – К.: Наук. думка, 1979. – 112 с.
6. Прокопчук О.Г. Категории ранней лингвистической поэтики (трактат Георгия Херовоска «О поэтических тропах» (VI в.) и его перевод «О образах» в изборнике Святослава 1073 г.). – Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Минск, 2003. – 23 с.
7. Сковорода Г. Кольцо / Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2 т. – Т.1. – С. 387.
8. Флоря Б.Н., Турилов А.А., Иванов С.А. Судьбы Кирилло-Мефодиевской традиции после Кирилла и Мефодия. – СПб., Алетея, 2000. – 314 с.
9. Wszystkie modlitwy Rzeczypospolitej. Katalog wystawy 3 lipca – 30 sierpnia 2009. – Wrocław : Zaclad narodowy im. Ossolinskih, 2009. – 94 str.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Климентова – кандидат філологічних наук, докторантка Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: сугестивна лінгвістика.

МОВНІ ЕТНОКУЛЬТУРНІ МАРКЕРИ У МІФОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ

Олександр КОЛЕСНИК (Київ, Україна)

У статті номінативні одиниці на позначення елементів міфологічних просторів розглядаються як етнокультурні маркери. Аломорфізм мовних знаків є наслідком розвитку полісемії відповідних індоєвропейських першооснов.

Designation units denoting components of mythic spaces are treated off as liguo-cultural markers. Their allomorphic features result from polysemy of the corresponding initial Indoeuropean stems.

Мовознавство першого десятиліття ХХІ ст. позначене, крім традиційної уваги до ментальних і лінгвокультурних основ одиниць мови та мовлення [1], пошуками інтегративних підходів до дослідження систем відтворення інформаційних структур, що становлять концептуальні картини світу (ККС) етносів, семантичне поле ноосфери загалом [7]. Так, продуктивним є застосування процедур когнітивної лінгвістики у студіях зіставного характеру [5], зокрема, при вивченні номінативних одиниць, що втілюють міфологічні простори (МП) англійців і українців [3]. Водночас, актуальним виявляється дослідження механізму творення аломорфних етнонаціональних рис мовних знаків, що вербалізують базові елементи МП різних етносів.

Здійснюючи підхід до міфу як аксіоматичної основи культури, ми наголошуємо на універсальності моделей буття, представлених у формах первинного міфу й відображених в етимологічних паралелях одиниць на позначення фокусних концептів-міфологем. Висловимо думку, що зв'язок певної кількості значень з однією основою (першоформою) викликаний властивістю систем зберігати зміст підсистем (значення, масу, енергію тощо), включених до них, а також переходом їх у нову якість на певних етапах свого поступу та, відповідно, перетворенням на нову "відправну точку" у подальшій концептуалізації та вербалізації світу, до якої й здійснюється своєрідна "прив'язка". Подібна кореляція з первинною основою надає елементу системи здатності само-підтримування, своєрідного імпульсу до формо-відновлення й формотворення. У якості прикладу розглянемо полісемантичну лексему *spell* "утворювати слова шляхом написання або назви літер у правильній послідовності; писати / вимовляти; чітко пояснювати; неперервний період часу; стан, викликаний чарами; чари, закляття" [15: 1130]. Значення цієї лексичної одиниці походять від і.е. **spel-* >" сп. герм. **spellan* . "казати вголос" >д. англ. *spellian* "to tell, speak," під впливом д.фр. *espeller* "declare, spell,". Пор. д. півн. *spjal*, д. сакс. *spell* гот. *spill* повідомлення, оповідь, історія, гот. *spillon*, д.в.нім. *spellon* "казати, розповідати", латиш. *pelt* "ляяти, звинувачувати", грец. *ἀπειλέ* "погроза". Видається можливою співвіднесеності вказаних одиниць з і.е. основою *(s)p(h)el-* у значенні "розколювати, розщеплювати, розривати" [17: 985], що демонструє специфічний характер номінативних процесів у контексті міфологічної картини світу: номінація як "позначення шляхом виділення, карбування, різання" призводить до "виривання" певного денотату з хаосу, включення його до системи взаємовідносин елементів відомого світу. Відтак, оповідь перетворюється на перформатив, лінгвокреативну формулу магічного характеру, що надає фрагменту світу бажаної конфігурації. Водночас, вже на

реверберативному етапі поступу мовних систем і лінгвокультур сема "магічне творення" набуває імпліцитного характеру, а власне лексема *spell* має значення "оповідь": *Spel wrecan* - розказати історію (про подвиги Беовульфа) [11: 1751]. Відповідно, значення "складання слова, пояснення, період часу" є результатами семантичних зрушень, що відбувалися протягом 13-16 ст [16]. В інші історичні епохи значення "чари" домінує, що проявляється за умов реміфологізації культури при реконструкції середньовічної картини світу у текстах сучасною англійською мовою: *Those are the spells of a pagan and a warrior* [12: 203]. Цікавим у даному контексті виявляється використання використання зазначеної і. є. основи при моделюванні власного імені мешканця уявного міфологічно орієнтованого фентезі-світу: *Láthspell, the Illnews* [19: 139]. Конструювання антропоніма-прізвиська опонентом позначуваного індивіда є елементом ката-сценарію СУТИЧКА. При цьому імплікується закономірність "новина (вербальне повідомлення) → негативний наслідок", яка алюзивно співвідноситься з магічними здібностями денотата, завдяки котрим наступні події розгортаються у відповідності зі змістом повідомлення. Навмисне акцентування негативно-оцінного компонента даного власного імені за допомогою використання в тому ж комунікативному контексті іншого імені-прізвиська *Gandalf Stormcrow* [19: 138] (алюзія "ворон" → "зловісний" → "лихо" → "смерть") налаштує присутніх в королівському палаці проти чарівника для підтримки індивіда-номінатора, який намагається створити образ відданого радника. У модельованих міфологічно орієнтованих світах, логіка взаємодій в яких відмінна від техногенної, матеріалістично-орієнтованої, ця основа є елементом номінативних одиниць, що окреслюють і деталізують різні аспекти таких світів: *all sorts of rubbish – spellbooks and wands* [18: 58]. Отже, у національних мовних картинах світу наявні певні універсалії, що становлять підґрунтя полісемії та проявляються у вигляді семасіологічних паралелей.

У свою чергу, історично зумовлені зміни у способах взаємодії зі світом, зрушення у свідомості індивідів у бік раціонального начала, котрі викликали періодичні спроби ре-інтерпретації змісту міфу, призвели до символізації власне міфу та вербальних засобів його втілення і розвитку їх аломорфних рис в контексті етнонаціональних лінгвокультур. Основою етнокультурної специфічності мовних знаків визнають "етнокультурну конотацію" [8: 53–57]. Зазначене явище ми схильні співвідносити зі специфікою внутрішньої форми (ВФ) мовних одиниць, у якій міститься еліптизований національно-культурний текст, який, у свою чергу, тлумачиться нами як певний сегмент референтивного коду культури лінгвоспільноти. Цей код поєднує комбінації базових концептів-міфологем і міфологічних сценаріїв і становить систему прототипових інформаційних структур, що є "когнітивною призмою" при розбудові варіантів світу як в художніх текстах так і в різноманітних видах дискурсу. Цей код безпосередньо корелює з "внутрішнім кодом" [13], яким оперує мовна особистість у ході взаємодії зі світом. Подібний підхід визначає наше розуміння власне інформації як сигналів, котрі набувають значення при передачі вербальними засобами, що, у свою чергу, мають пропозиційне підґрунтя і репрезентують знання про реальні / альтернативні світи, стани речей у них, а також вивідні судження (оцінки, переконання, інтенції) стосовно даних світів. Відтак, своєрідні аломорфні риси (семантичні, структурні й лінгвопрагматичні) мовних знаків як репрезентантів концептуалізованої інформації розглядаються нами як маркери етнонаціональної своєрідності історичних варіантів ККС.

Подібні одиниць, з одного боку, забезпечують само-ідентичність носіїв лінгвокультури як мовних особистостей, в широкому розумінні – зберігають само-ідентичність лінгвоспільноти як "дух нації", а з іншого – перетворюються на знаки типу сигналів і стимулів, що в умовах зіткнення з незвичайними явищами, міжкультурних взаємодій, у пізнавальних процесах "запускають" когнітивні механізми, які забезпечують доступ до глибинних пластів попередньо концептуалізованого досвіду, МП соціуму. Не зважаючи на символічність, "казковість", "квазіреальність" МП, він є феноменом відомої реальності, оскільки його елементи виявляються частиною реальних когнітивних процесів унаслідок здатності мови "подвоювати світ", добто, надавати мовній особистості можливість робити висновки стосовно того, що емпірично не спостерігається, виключно на основі опосередкованих мовними засобами репрезентацій. Більш за це, розгляд ККС як наслідку

історичних послідовностей пізнавальних актів, а також той факт, що "об'єктивна картина світу не спотворюється у своїй сутності, оскільки кожен рівень розвитку мови не змінює власне сутності мови" [4: 69] нашою думкою, що наявність у системі національної мови одиниць на позначення елементів МП свідчить про наявність колективного досвіду взаємодії з "міфічним". Така думка узгоджується з висловленою Р. Лассом тезою, що "не існує нічого (жодних подій, послідовностей подій, комбінацій явищ, спільних законів), що з якихось причин не могло б існувати для теперішнього, однак було б істинним для минулого [14: 55]. Зазначений взаємозв'язок можна представити у формальному записі, що дозволяє вести мову про його універсальний характер. Так, $(x) \in M \supset (y) \in L$, тобто, для усіх x , де $x \in M$ (елементом МП), має місце y , де $y \in L$ (елементом мовної системи, при чому, дане висловлювання відповідає характеристикам необмежених універсалій [10: 35]. Відповідно, універсалією імпліцитного типу [10: 35-36] є зворотне твердження, що наявність у мові засобів номінації елементів МП імплікує наявність у відповідній національній ККС концептів, у змісті котрих відображено міфологічний образ світу: $(y_m) y_m \in L \rightarrow (y_m) y_m \in PW$ (PW – picture of the world). Іншими словами, наявність і функціонування мовних одиниць на позначення елементів МП на різних етапах поступу системи мови засвідчує, що відповідні денотати становили об'єкт пізнання, практичної взаємодії, а відтак, "міфічне" є варіантом дійсності, "реальність" котрої є відносною характеристикою, що залежить, передовсім, від специфіки її знакових репрезентацій у різноманітних культуротворчих процесах. Більш за це, з урахуванням принципів аналогії та фрактальності, висловимо думку, що власне специфіка мови як семіотичної системи створює передумови виникнення ефекту реальності модельованих її засобами вторинних міфологічних світів. Наприклад, якщо у мові є одиниці, що вербалізують концепт МАГІЯ, то наявність в ній одиниць на позначення МАГІЧНОГО ПРЕДМЕТА, МАГІЧНОЇ ІСТОТИ, МАГА більш вірогідне, ніж їх відсутність (кількість альтернатив може бути більшою, як передбачено логікою статистичних універсалій і кореляцій), відтак, вербалізація подібних концептів у текстах співвідносить їх з референтивним кодом національної культури і надає зображеному в тексті світу характеру відомого / знайомого.

Отже, система національної мови містить інвентар засобів, які відображають структурований у вигляді концептуальних ієрархій досвід, що дозволяє здійснювати переходи між рівнями узагальнення інформації (операції фокусування, профілізації тощо) і створювати логічні (істинні з точки зору зафіксованих у мові первинних значень) системи образів, які й утворюють картини альтернативних світів. Відтак, з огляду на лінгвокреативну функцію мови, що разом з функцією волевого впливу набувають визначного характеру в культурі ХХ-ХХІ ст., наголосимо на тому, що вона не лише забезпечує "специфічне забарвлення цього світу" [8: 66], а дозволяє моделювати необмежену кількість картин світу, альтернативних варіантів реальності: $L(xu) \rightarrow PW^i(xu) PW^m(xu) \dots n$. При цьому контури модельованого світу окреслюються пропозитивно, а його "реальність" зумовлена "істинністю" / "хибністю" використаних знакових конструктів, співвіднесених із традиційними контекстами. "Істинність" відповідних висловлювань визначається дією "базових операторів", тобто, номінативними мовними одиницями прецедентного характеру, котрі забезпечують "вхід" до системи, становлять джерело знаків-інтерпретант. Іншими словами, здійснюють відсилку до домену концептуалізованої міфологічної інформації, в якому мовна особистість здійснює вибір адекватного знака-інтерпретанта за механізмом аналогового й асоціативного мапування. Прецедентність мовних знаків у даному випадку розуміється як їх автоматизована, підсвідома співвіднесеність з певними концептами-міфологемами і типовими міфологічними сценаріями за їх участю. Функціонування міфем як вербалізованих "базових операторів", з огляду на їх історичну символізацію й розвиток валоративного компоненту як у їх значенні так і у змісті корелюючих концептів-міфологем, призводить до поглиблення аломорфізму національних лінгвокультур і картин світу.

Моделювання можливих світів вербальними засобами на основі міфологічної аксіоматики є проявом синергетичних взаємодій мови, концептуальних структур, МП і культуротворчих моделей як систем, здатних до самоорганізації. Таке моделювання як пошук прийняттого варіанту раціоналізації дійсності, за великим рахунком, відображає

поступ над-системи (у широкому розумінні - самоорганізації Життя). При цьому світо- / тексто-творчі процеси, котрі передбачають обробку міфологічної інформації, вписуються у комплекс причинно-наслідкових залежностей, які й визначають сутнісні (конфігураційні) особливості картини світу, що твориться. Ведучи мову про причинно-наслідкові зв'язки в системі картини світу й МП, зауважимо, що з точки зору синергетичних та універсологічних студій сукупність чинників, що визначають вектор поступу системи, характеризуються як аттрактор (пор. визначення аттрактора як "об'єктів", котрі "притягують" і спрямовують усі процеси організації та відбору в системі" [9: 96]. Атрактором називають також ділянку у фазовому просторі, співвіднесена зі станом системи, тобто специфічний стан деякої системи, в якому вона перебуває, доки певна сукупність чинників не змінює його [2: 63; 14: 80]. Тому, ведучи мову про приналежність національної культури до певного аттрактору, ми маємо на увазі стан концептуальної картини світу, зумовлений взаємодією МП, мови та попередньо концептуалізованого досвіду. Разом вони становлять комплекс стратегічних причин, за якими й відбуваються інформаційні трансформації в картині модельованих світів, тобто, визначається відбір і комбінація історично-контекстуально релевантних інформаційних блоків. Поняття атракції виявляється також продуктивним при розгляді внутрішніх взаємодій у мовній картині світу. Так, М.М. Маковський веде мову про функціонально-динамічні процеси, завдяки котрим окремі елементи мікроструктур (лексичних наборів як взаємопов'язаних лінійних рядів) вступають у відносини, обумовлюють один одного та утворюють на певних часових відрізках дискретні лексико-семантичні набори. Вказані процеси отримують назву лексичної атракції [6: 14]. Виходячи із запропонованої теорії, видається можливим співвіднести визначені нами періоди функціонування мови-міф-культури з аттракторами як системними станами, що проявляються, передовсім, у специфічних ознаках відповідних номінативних одиниць. У термінах М.М. Маковського, кожна семантика синхронно виявляється лише ланкою певної семантичної послідовності (семантичного циклу), що реалізується діахронічно [6: 46]. При цьому кожен з них відзначається наявністю семантичних інваріантів мовних знаків, тобто, обов'язкових, постійних компонентів (первісних значень, що містяться у ВФ) та їх варіантів, залежних від свого лексичного оточення. Принциповим виявляється твердження, що інваріанти зустрічаються в різноманітних (подібних і відмінних) оточеннях різних мов, у той час як семантичні варіанти функціонують виключно в оточеннях певної мови та постають диференційними сигналами цих оточень [6: 46]. Саме тому синхронні варіанти мовних знаків на позначення елементів МП ми визначаємо як лінгвокультурні маркери, котрі засвідчують аломорфність варіантів МП "у дзеркалі культури".

Розвиток етнокультурних рис засобів вербалізації МП розглядається нами як прояв руху тріади мова-міф-культура між аттракторами й проявляється у профілюванні наборів сем, закодованих у ВФ першооснови, співвіднесеної з первинним концептом-міфологемою. Номінативні одиниці на позначення елементів МП віддзеркалюють зміни в способах концептуалізації дійсності, зрушення в співвідношенні раціонального та ірраціонального начал свідомості індивідів відомих історичних епох, етноспецифічні способи семіотичного "підключення" до семіосфери людства. Перспективним є дослідження когнітивних основ формування етнокультурних варіантів концептів-міфологем.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болдирев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 18–36.
2. Буніятова І.Р. Типологія мовних змін в історичній перспективі // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія Філологія. – Том 12. – №1. – 2009. – С.57–65.
3. Колесник О.С. Лінгвокультурні особливості організації міфологічних просторів: Вісник ХНУ ім.В. Н. Каразіна – № 848. – Вип. 58. – С. 78–82.
4. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. – М.: Наука, 1990. – 108 с.
5. Левицький А.Е. Перспективи напрямів зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 23. – Ч. 2. – К.: ВПЦ „Київський ун-т”. – 2007. – С. 119 – 127.
6. Маковский М.М. Теория лексической аттракции (Опыт функциональной типологии лексико-семантических систем). – М.: Наука. – 1971. – 252 с.
7. Манакин В.М. У пошуках мовної моделі світу // Проблеми зіставної семантики. – Вип. 9. – К.: Вид. центр КНЛУ. – 2009. – С. 3–11.
8. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: "Академия", 2001. – 208 с.

9. Поляков В.А. Универсология. – М.: Амрита-Русь, 2004. – 320 с.
10. Хоккетт Ч. Ф. Проблема языковых универсалий. //Новое в лингвистике. Вып. V (Языковые универсалии). – М.: "Прогресс". – 1970. – С. 45–77
11. Beowulf. – режим доступу: <http://www.fordham.edu/halsall/sbook2.html#lit2>
12. Cornwell B. The Last Kingdom. – London : Harper Collins. – 2005. – 489 p.
13. Fodor J. The Modularity of Mind. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1983. – 217p.
14. Lass R. Historical linguistics and language change. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997 – 423 p.
15. Merriam Webster's Collegiate Dictionary.– Springfield : M. Webster Inc, 1994. – 1560 p.
16. Online etymology dictionary / [ed. By D. Harper] – режим доступу: www.etymonline.com
17. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – Bern : Francke. – 1959. – 1183 S.
18. Rawling J. Harry Potter and the Sorcerer's Stone.– NY, Scholastic, 1999. – 312 p.
19. Tolkien J.R.R. The Two Towers. – NY, Ballantine Books, 2000. – 415 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Колесник – кандидат філологічних наук, доцент, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Наукові інтереси: семіотика, лінгвокультурологія, когнітивні студії.

ИССЛЕДОВАНИЕ КОНЦЕПТОВ В ДИАХРОНИИ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ И МЕТОДИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Наталья КОЧ (Київ, Україна)

У статті представлено теоретичне обґрунтування термінів «діахронічний (генетичний) концепт», «синхронічний концепт», пояснення яких ґрунтуються на філософських законах діалектики та розумінні діахронії як системного явища. Психологічна реальність когнітивного знання, яке репрезентується вербальними засобами і представлено в аксіологічній моделі суспільства, яка постійно змінюється, спирається на генетичну інформацію, яку несуть у собі концепти архаїчної свідомості.

The article deals with theoretical justification of the terms «diachronic (genetic) concept», «synchronic concept», which basis is philosophical laws of dialectics and viewing diachrony as systematic phenomenon. Psychological reality of cognitive knowledge, which is represented by verbal means and presented in constantly changing axiological society model, is based on genetic information carried by the concepts of archaic consciousness.

Общая когнитивная основа восточнославянских языков и единый фонд языковых средств обусловили реальное существование восточнославянской концептуально-языковой картины мира, анализ которой опирается на понимание концепта как генетически обусловленной информационной единицы. Исследование концептов и их репрезентантов – концептообразующих лексем – а также признание того факта, что диахроническая репрезентация предполагает наличие качественно иной единицы архаичного сознания – своего, особого объекта представленности, должно исходить из понимания диахронии как системного явления. Такая постановка вопроса содержит в себе проблемные моменты.

Разработка терминов «диахрония» и «синхрония» и включение их в лингвистику принадлежит представителям структурализма, в частности Ф. де Соссюру и его последователям. Известное противопоставление Ф. де Соссюра «диахрония – синхрония» трактуется в современном языкознании неоднозначно. Вспомним некоторые высказывания швейцарского лингвиста, который писал об «оси одновременности» и «оси последовательности»: «... Из коренной антиномии между фактом эволюционным и фактом статическим следует, что решительно все понятия, относящиеся к тому или другому, в одинаковой мере несводимы друг к другу» [10: 127]. Диахрония объясняется Ф. де Соссюром как асистемное явление, не имеющее характера общности, навязанное языку, характеризующееся заменой во времени одного языкового элемента другим, то есть «событие» [10: 124, 127]. Однако одним из противоречивых моментов в учении лингвиста является утверждение, что несистемная диахроническая перспектива обуславливает системы.

Отказ ученых от категорического противопоставления синхронии и диахронии связан с исследованиями языка как одновременного наследия прошлого и феномена настоящего. Так, Густав Гийом, создавший теорию психосистематики, считал, что язык является результатом его преобразования человеком в процессе познавательной деятельности, и предлагал изучать синхронию в развитии. Современное языкознание склонно считать антиномию Ф. де Соссюра «диахрония – синхрония» мнимой. На этом основании асистемность